

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ İNGİLİZ-FRANSIZ-TÜRK İTTİFAKININ FRANSIZ BASININA YANSIMALARI (1939)

Şinasi SÖNMEZ*

ÖZ

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk-Fransız ilişkilerinde mevcut ekonomik ve siyasi sorunlar yapılan anlaşmalar sonucunda çözüme kavuşturuldu. Türkiye Cumhuriyeti iki savaş arası dönemde mevcut sorunlarını ülkelerle anlaşmalar yoluyla çözüme kavuşturduktan sonra otuzlu yıllardan itibaren sınır güvenliğini bölgesindeki dengeleri gözeterek, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi ittifaklarla sağlama yoluna gitti. Fransa'nın yönetimi altında tuttuğu Suriye'de yaptığı düzenlemelerde İskenderun Sancağını Suriye'ye bağlamak istemesiyle 1936 yılında iki ülke arasında "Hatay Sorunu" ortaya çıktı. İskenderun Sancağını topraklarının bir parçası olarak gören Türkiye, bir takım zorluklara rağmen 1939 yılında amacına ulaştı. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı 1936-1939 yılları arasında Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Türk-Fransız yakınlaşmasını zorunlu kılıyordu. Fransa, yeniden karşısına dikilen Almanya ile başa çıkmasının yolu Boğazları kontrol eden Türkiye ile yakınlaşmaktan geçiyordu. Doğu Akdeniz'de ve Suriye topraklarında varlığını sürdürürebilmek, İngiltere ile ortak hareket edebilmenin yolu Türkiye ile yapacağı dostluk ve ittifak anlaşmasından geçtiğini biliyordu. Türk Fransız ilişkilerinin son üç yıllık inişli çıkışlı sürecinde sağ ve sol ayrımı olmaksızın bütün Fransız basınının dikkati önceden yapılan anlaşmaları yok sayan Almanya'nın izlediği yayılmacı politikadaydı. Basın Hatay sorununun ortaya çıktığı ilk dönemde yaptığı değerlendirmelerde Türkiye'nin İskenderun Sancağı ile ilgili isteklerine eleştirel yaklaşıyor. Suriyelileri gücendirmemenin yollarının aranmasını tavsiye ediyordu. Fakat Almanya ve İtalya'nın başlattığı işgaller Fransa'yı Türkiye ve İngiltere ile yakınlaşmasının gereklilikleri basında daha sık işlenmeye başlandı. Üçlü İttifakın imzalandığı 1939 ve sonrasında Fransız dergi ve gazetelerinde Türkiye ve Türklerle ilgili içeriği dostluk olan yazı ve yorumlar sıkça yer alıyordu.

Anahtar Kelimeler: İskenderun Sancağı, Hatay Sorunu, Fransız Basını, Almanya, Suriye, Üçlü İttifak

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, E-posta: isnmez7@gmail.com

ENGLISH-FRENCH-TURKISH ALLIANCE REFLECTION FROM FRENCH PRESS BEFORE THE SECOND WORLD WAR (1939)

ABSTRACT

After Lozano treaty, existing economic and political disputes in Turkish-French relations were solved through treaties. Between two wars, Republic of Turkey resolved her problems with countries by signing treaties then with an intense care given to regional stability, Turkey attempted to ensure her border security with Balkan Entente and Sa`dabad Pact from thirties. "Hatay Dispute" between Turkey and French aroused right after French's attempts to make Iskenderun Sanjack part of French ruled Syria in 1936. In 1939, Turkey already considering Iskenderun Sanjack part of her land succeeded to embrace Iskenderun part of the country. Right before the Second World War between 1936 and 1939, the political environment in Europe make it necessary for Turkey and French to create close relations. For French the only way to overcome German threat is to create good relations with Turkey controlling the straits. To keep its existence in East Mediterranean and Syria, French was cognizant about the importance of having alliance and good relations with Turkey to ensure acting jointly with English. During the last three years of Turkish-French unstable relationship, the most important thing for all French press regardless of their political stands was Germany's dissemination policy which ignores all the treaties signed before. When Hatay dispute was first recognized, the evaluation of French press was basically critical about Turkey's plans for Iskenderun. Additionally, the press was also proposing venues to support Syrians. However, the invasions of Germany and Italy forced French to get closed with Turkey and England and this trend was occasionally pronounced in the press. When the triple alliance was signed in 1939 and afterwards, in French journals and magazines there are many friendly news, comments and interpretations regarding Turks and Turkey.

Keywords: *Iskenderun Sanjack, Hatay Dispute, French Press, Germany, Syria, Triple Alliance*

Giriş

Müttefikleri Almanya'nın ateşkes anlaşmasına razı olmasıyla masaya oturmak zorunda kalan Osmanlı Devleti de bilindiği gibi İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başını çektiği İtilaf Devletleriyle Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildi. Ortadoğu'da savaştan önce elinde bulundurduğu toprakları İngiltere ve Fransa'ya terk etmek zorunda kaldığı gibi, kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan bölgeleri ateşkesin hemen ardından çeşitli bahanelerle işgale girişti. Uzun bir mücadelenin ardından işgalleri sonlandırdıktan sonra yine aynı ülkelerin

öncülüğündeki devletlerle yaklaşık dokuz aylık bir müzakerenin sonucunda Lozan Barış Antlaşması (1923) imzalandı. Sınırlar, kapitülasyonlar, borçlar, İstanbul'un işgalinin sonlandırılması gibi temel sorunlar Türkiye'nin lehine anlaşma çerçevesinde çözümlenirken, İngiltere ile Musul, Fransa ile ise Hatay sorunları istediği biçimde çözümlenemedi. Daha öce 20 Ekim 1921 Anlaşması çerçevesinde¹ Hatay Bölgesi İskenderun Sancağı adı altında Fransız mandasına bırakıldı. 1926 Mayısında yapılan ek sözleşmeyle Türkiye-Suriye sınırıyla ilgili sorun çözüldü. Bütün çabalara rağmen Türkiye- Fransa ilişkileri İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar sorunlu bir dönem geçirdi. Musul, İtilaf Devletlerinin diğer üyesi İngiltere'ye bırakıldı. İlerleyen süreçte Türk- İngiliz ilişkileri Akdeniz'de İtalyan tehlikesinin ortaya çıkmasıyla yeni bir döneme evirilerek iki ülke arasında işbirliğinin zorunluluğu ortaya çıktı. 1923-1930 yılları arasında Türkiye İngiltere ve Fransa'nın dâhil olduğu batılı ülkelerle, Patrikliğin durumu, yabancı şirketlerin millileştirilmesi, yabancı okullardaki Türkçe öğretim gibi sorunlar yüzünden gergin ilişkiler yaşandı.

İtilaf Devletleri ile Wersailles barışını imzalayan Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nı bitirmesine rağmen kabul ettiği ağır koşullar altında yeniden güç kazanmanın yollarını aradı. Almanya'nın yenilgisiyle Avrupa'da önceden var olan kuvvetler dengesinde oluşan boşluğa karşı, İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği bir düzen oluşturulmaya çalışıldı. Fakat uluslararası ilişkilerde istikrarsızlıkların önüne bir türlü geçilemedi. 1930 yılından sonra Almanya içyapısında ve dış ilişkilerinde muazzam değişikliklerin belirtileri ortaya çıktı. 1930 yılında yapılan seçimlerde büyük bir başarı kazanarak ülkede en çok oyu alan Nazi Partisi, Avrupa ülkelerinde tedirginlik yarattığı gibi, ülkede diğer partilerin de dış politika söyleminin sertleşmesine neden oldu. 1933 yılında Hitlerin başkanlığı devralmasıyla birlikte ülkedeki iktidar değişikliği aynı zamanda diğer ülkelere karşı izlenecek farklı politikanın habercisiydi. Hitler yönetimi Almanlara Wersailles'in zincirlerinden kurtarmaya, bütün Almanları birleştirmeye ve tek devlet çatısı altında toplamaya, Almanların rahat yaşayacağı bir hayat sahası oluşturmaya söz veriyordu.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yine devam etti. Almanya'nın

¹ Bkz. Dr. Bige Yavuz; "1921 Tarihli Türk Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 23, Ankara 1992, s.273-308. Bkz. 'Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümeti'nin Tanınması ve İlk Siyasî Zaferi)', E.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, Kayseri 1993, s.113-134. Bkz. Ömer Osman Umar; Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, Elazığ 2010, s. 443-470

izlediği iç ve dış siyaset Türk yöneticilerini kaygılandırmadığı gibi Türkiye kamuoyunda anlayışla karşılandı. Ekonomik ve siyasi alanda ilişkiler sorunsuz devam etmesine rağmen Almanların özellikle Hitler iktidara geldikten sonra Türkiye’de yaptıkları faaliyetler izleniyordu. Bu konuda 1933 yılından itibaren söz konusu faaliyetler “Türkiye’de ki Alman propagandası ve örgütlenmesi, Yahudi Alman çekişmesi, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yapılan kutlama faaliyetleri, Türk- İngiliz anlaşması ve Nazi Propagandası içeren amblem ve işaretler”² başlığı altında ilgililer tarafından rapor haline getirilerek kayıt altına alınıyordu.

Fakat Türk-Sovyet ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler, Almanya ve İtalya’nın yayılmacı politikaları İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye’yi İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşmasına yöneltti. Milli Mücadele döneminden beri son derece yakın ilişkiler içinde olan Sovyetler Birliği ve Türkiye 17 Aralık 1925 tarihinde Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalayarak bu işbirliğini sürdürmeyi istiyordu. 1930’lardan itibaren Batılı ülkelerle yakınlaşmak isteyen Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin zarar görmemesine özen gösteriyordu. Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne katılmasına sessiz kalan Sovyetler Birliği, Türkiye’nin öncülüğünü yaptığı Balkan Pakti’nda yer alması ve Sovyetlerin bu pakta pek sıcak bakmaması gibi nedenler iki ülke arasında süregelen yakın işbirliğini bozmaya başladı.³ İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen önce Almanya’nın Avusturya’yı ilhakından sonra Sovyetler Birliği Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye karar verdi. 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile bir saldırmazlık pakti imzalayarak, İngiltere ve Fransa’ya karşı temkinli politikasını görünür hale getirdi. Çekoslovakya’nın bölünmesi ve Polonya’nın durumu Batılı ülkeler arasında ki ilişkilerde yeni gelişmeleri doğurdu. Bu gelişmeler Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yakın tutmaya çalışan Türkiye’nin yeni arayışlar içine girmesine neden oldu⁴. Doğu Avrupa’daki gelişmeler Türkiye’nin salt Sovyet dostluğuna öncelik vermemesi gerektiği görüşünü pekiştirdi. İngiltere ve Fransa ile daha yakın bir işbirliğinin zorunluluğu ortaya çıktı.

Diğer yandan Türk-Fransız yakınlaşmasını engelleyen en önemli sorunlardan biri İskenderun Sancağı idi. Türkiye 1921’de imzaladığı Anlara Anlaşması ile Fransız yönetimine bıraktığı sancağı sınırlarına dâhil etmenin

² Mustafa Yılmaz, “Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı 40, Ankara Kasım 2007, s.695.

³ Figen Atabey, “Montreux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbi’ne Türk Sovyet İlişkileri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2 Sayı 4, Türkiye Ocak 2014, s. 2.

⁴ Barış Ertem, “Türkiye Üzerinde Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri 1939-1947), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/11, İstanbul 2010, s.253.

yollarını uzun süredir arıyordu. Geçici barış dönemi olarak adlandırılan iki savaş arasındaki zamanda özellikle otuzlardan itibaren Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'nin amacına ulaşmasını kolaylaştırdı. Fransa kurduğu manda yönetiminde halkı bağımsızlığa hazırlayacağı yerde uyguladığı politikalarla bölge halkını Fransa'ya karşı kendi eliyle kışkırttı. Lübnan'ı Suriye'den ayırarak bir yönetim oluşturdu. Üstelik Lübnan'da Marunî Hıristiyanları desteklemesine rağmen Müslümanların yaşadığı yerleşim yerlerini Lübnan yönetiminin içine aldı. Uygulamalar mezhep ve din çatışmalarının zeminini hazırlamış oldu. Suriye'nin kalan kısımlarında Şam ve Halep başta olmak üzere ayrı yönetim birimleri oluşturdu. Alevileri ve Dürzîleri birbirine düşürecek bu yönetim anlayışı Suriye'de hem Fransız yönetimini hem de farklı mezhepler etrafında toplanmış halkın ayrışması ve çatışmasına neden oldu.

Fransızların Suriye'de ki yönetim anlayışı yerel halkın kendilerini yönetecek deneyim kazanmasını engellediği gibi her alanda başlarında Fransız danışmanları vardı. Suriye halkının 1925 yılında başlattığı isyan Manda yönetimine duyduğu itirazın en yaygın biçimi oldu. Yaklaşık iki yıl süren isyan Suriye'de Fransa'yı yönetim anlayışında değişikliğe gitmeye mecbur bıraktı.⁵ Fakat Suriyelilerin ileri gelenleri bir "milli blok" oluşturarak bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar ortak hareket etmeyi başardı.

Fransa her ne kadar savaşın sonuna kadar kendi Meclisinde onaylayarak yürürlüğe koymasa bile, 1936 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kabul etmişti. Fransa ile Suriye arasında yapılan görüşmeler sırasında Türkiye İskenderun Sancağı ile ilgili girişimlerini sıklaştırdı. Çünkü Fransa- Suriye anlaşması Türkiye'nin sancak konusundaki beklentilerini karşılamıyordu.⁶ Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras aracılığı ile girişimlere başlayan Türkiye 1938'de Hatay Devleti statüsü kazanan İskenderun Sancağını kısa süre sonra Türkiye'ye katmayı başardı.

1. Fransa-Suriye Anlaşması ve Sancak Sorunu

Suriye ve Lübnan'da Manda yönetimlerini yeniden düzenlemek isteyen Fransa, Türkiye'nin İskenderun Sancağını tekrar sorun haline getirmesini istemiyordu. Fransa'ya göre 20 Ekim 1921'de yapılan anlaşmanın koşulları

⁵ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Mehmet Harmanlı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 242-249.

⁶ Ömer Erdem, **Fransa Suriye Kışkırcısında Hatay**, Gece Kitaplığı Yayınevi, İstanbul 2015, s. 21.

sancağın yönetimi için yeterliydi. Özellikle Sancak'ta yaşayanların sayısal etnik ve kültürel oranları Fransız basın yayın organlarında yapılan haber ve değerlendirmelerde sürekli dile getiriliyordu. Sancak'ta yaşayan Türklerin genel nüfusa oranının azlığına dikkati çekerek, Türklerin gereken haklara fazlasıyla sahip olduklarına inanıyorlardı. Diğer etnik unsurların Türkler kadar hakları olmadığını ileri sürüyorlardı. Bir anlamda Ankara Anlaşmasıyla Türklerle haklarının fazlasıyla verildiğine işaret ediliyordu. Anlaşmanın yedinci maddesinde düzenlenen Türklerin kültür ve dillerini koruması için yönetimin düzenlemeler yapacağı vurgusu her fırsatta ifade ediliyordu.

Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığı konusunu görüşmeye başlamasından itibaren Türkiye'nin Sancağın bağımsızlığını görüşmek istemesini Fransa kabul etmek istemiyordu. Bağımsızlık konusunun muhatabının kendileri olmadığı, Türkiye'nin Sancak ile ilgili düzenlemeleri dile getireceği adresin Milletler Cemiyeti Güvenlik Konseyi olduğu ifade edilerek, sorunu uluslararası düzeye taşımak istedi. Mauris Pernot'nun değerlendirmesine göre Suriye ve İskenderun Sancağı "rengârenk bir milletler mozaigi" değildi. Orada haklar bakımından eşit olmayan etnik ve kültürler mevcuttu. 1933 yılında Sancak'ta yapılan bir etnik nüfus istatistiğindeki sayılar doğrultusunda değerlendirmede bulunan Pernot, Ankara Hükümeti'nin Ermenileri Hristiyan azınlıkların içinde saymasını yanlış buluyordu. Hatta önceden Sancak'ta yaşadığı halde başka yerde sürgün edilen Ermenilerin de bulunduğunu, onların da sayısal oranlara katılması gerektiğini belirtiyordu. Fransız Hükümetine de tavsiyelerde bulunarak, bölgede huzuru sağlayabilmek için hem Suriyelilerin hem de Türkiye'nin dostluğunu kaybetmemesini öneriyordu.⁷

Fransa-Suriye arasında 9 Eylül 1936 yılında bir anlaşma imzalandı. Antlaşmanın uyandırdığı yankılar *Affaires Etrangere* gazetesinde değerlendiriliyordu. Anlaşmanın Araplar arasında sevinçle karşılanarak coşkun gösteriler yapıldığı ve Fransız kamuoyuna göre bölgedeki gelişmelerin, bir o kadar da endişelere sebep olduğu aktarılıyordu. Ayrıca Hristiyanlar tehdit edilerek din adamları, öğrenciler hakaretlere uğradığı, Suriye'de Fransız varlığının devam etmesinin Arap liderlerin hoşuna gitmese bile zorunlu görüldüğü görüşüne yer veriliyordu. Öte yandan 4 Kasım 1936'da yapılan anlaşma Fransız Meclisi'nde onaylanıp yürürlüğe girmediği sürece hukuksal bir değer taşımayacak deniliyordu. Gazeteye göre, olumsuz

⁷ Mauris Pernot, "Le Smandjak d'Alexandrette", *Journal de Débats*, No: 347, 15.12. 1936, s.1.

gelişmelerin önüne geçilmesinin yolu Suriyeli liderlerle Fransa'nın sağlam bir dostluk ilişkisini kurarak işbirliği yapmalarından geçiyordu.⁸

Populaire gazetesinde yapılan bir değerlendirmede de benzer izlenimler yer alıyordu. Suriye ile Fransa arasında yapılan anlaşmanın Suriyeliler tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilirken, Türkiye'nin Sancağın bağımsızlığı konusundaki isteğine karşılık 1921'de yapılan anlaşmanın maddeleri sayılıyordu. Türklerin kültürel hakları hatırlatılarak, Türklerin Sancak'a istediği bağımsızlığın Suriyelileri rahatsız edeceği, Fransa- Suriye Anlaşması'nın bozulacağı tehlikesine işaret edilerek, Suriye'de sağlanan uzlaşmanın bozulmaması isteniyordu. İskenderun Limanı'nın Suriye için önemi değerlendirilerek, İskenderun Limanı'nın Suriyeliler için yaşamsal değenden ötürü Suriyelilerin sancağın bağımsızlığını istemeyecekleri öne sürülüyordu. Bu değerlendirmede de sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti adres gösterilerek, Fransa'nın uluslararası desteğe ihtiyacı olduğu ifade ediliyordu. Konu hakkında Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Paris'e yapacağı ziyaret hatırlatılarak, Türkiye ile Fransa arasında çözüm için görüşmelerin süreceği haber veriliyordu.⁹

Sancak Sorunu ile ilgili başka bir değerlendirmeye göre Fransa-Suriye arasında yapılan anlaşmanın uygulanmasındaydı. Türkiye'nin aynı adı taşıyan körfezden adını alan sancak Fransız mandası altında Suriye ve Türkiye arasında hapsedilmişti. 20 Ekim 1921'de yapılan anlaşmaya göre Sancak'ta yaşayan Türklere resmi dil hakkı tanınmış, Türk dili ve kültürünün korunması Fransız yönetimi tarafından garanti altına alınmıştı. Bölgede yaşayan Türkler temel unsur olarak kabul edilmişti. Türk basın yayın organlarına göre bölgede yaşayan halkın %90'ı Türk'tü. Fransız yönetimine göre halkın %39'ü Türklere oluşmaktaydı. Yönetimin verdiği bilgilere göre 85 bin Türk, 62 bin Nusayri, 22 bin 500 Sünni Arap, 25 bini Ermeni olmak üzere 49 bin Hıristiyan, 5 bin Kürt, bin Çerkez, beş yüz Yahudi yaşamaktadır. Türklerin oranı Hatay'da biraz daha yüksek veriliyordu. Burada 37 bin kişiden 20 bini Türk'tür deniyordu. Hatay'daki Türkler Osmanlı zamanında dışarıdan getirilerek yerleştirilenler arasında sayılıyordu. Yazarın değerlendirmesine göre Fransız manda rejimi Sancak'ta liberal bir yönetim anlayışı benimsedi. Açılan 65 okuldan 33 tanesinde Türkçe eğitim yapılıyor, bu okullara devam eden 5000 öğrencinin 2600'ü Türklere oluşuyordu. Herhangi bir yönetsel sıkıntı yaşanmamasına rağmen 1936'da yapılan Fransa-Suriye anlaşmasından sonra çok tehlikeli olmamasına rağmen

⁸ "Le Proche Orient Après La Signature des Traités Franco-Syrien et Franco-Libanais", *Affaires Etrangères*, No: 3, Paris Mart 1938, ss. 207-226.

⁹ André Leroux, "La Question 'Alexandrette et Amitié Franco-Turque", *La Populaire*, 16. 12. 1936, s.3.

bir takım sıkıntılar yaşanmaya başlandı. Türk işçileri ve bir takım meslek grupları arasında bir milliyetçilik akımı oluştu. Halk Suriye rejimi altında yaşamak istemiyor denilerek, yine Fransız manda yönetimi altında bir İskenderun Sancağı Anayasası hazırlanmasını istediler. Yazara göre sorunların kaynağı bu gelişmelerdi. Konu ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Konseyi 21 Ocak 1937'de yapılan toplantıdan sonra 27 Ocak'ta Sandler tarafından bir rapor hazırlandı. Raporun belli başlı maddeleri şunlardı:

1. *“İskenderun Sancağı ayrı bir varlık teşkil eder. İçişlerinde tam bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlıdır. Gümrük ve finansal konularda Suriye ve Sancak ayrı hareket eder.*
2. *Resmî dil Türkçedir. Konsey diğer dillerin koşullarını ayrıca belirleyecektir.*
3. *Sancağın bağımsızlığı ve egemenlik hakları devredilemez.*
4. *Sancağın ordusu olmayacak, askerden arındırılarak bir polis gücü oluşturulacaktır.*
5. *Türkiye ve Fransa Sancağın toprak bütünlüğünü sağlayacak bir anlaşma yapacaktır.*
6. *Türkiye İskenderun Limanı'nda transit geçişler için bazı haklara sahip olacaktır.”*

Değerlendirmede raporda belirtilen şartlar sağlanabilirse iki ülke arasındaki anlaşmazlık konuları ortadan kalkacaktır deniliyordu. Suriye'de anlaşma maddelerinin aleyhinde bir takım gösteriler düzenlenmesinin yanında gazetelerde rapor ile ilgili yazı ve yorumlar yer aldığı belirtiliyordu. Aynı şekilde Sancak'ta da benzer olaylar meydana geldiği, Türkiye'nin yapılacak seçimlerle ilgili olarak Birleşmiş Milletler Konseyi'nde girişimlerde bulunduktan sonra 15 Temmuz 1938'de Sancak'ta seçilerin yapılmasına karar verildi bilgisi veriliyordu.¹⁰

2. Türkiye-Fransa Görüşmeleri ve Çözüm Arayışları

İki ülke arasında 1938'de Sancak sorununda çözüm arayışları hız kazandı. *Le Journal* gazetesinde Paris'te yapılan görüşmelerde bir sonuca ulaşıldığı *“Fransa -Türkiye Anlaşması Gerçekleşti”* başlığı altında verildi. Haberin devamında *“Dışişleri Bakanımız Eylül ayında Ankara'ya gerçekleştireceği ziyarette kesin metni imzalayacak.”*¹¹denilerek anlaşma

¹⁰ A.g.m. s.157.

¹¹ *Le Journal*, “L'Accord Franco-Turc est Réalisé”, No: 1669, Paris 2.7.1938, s.1-5

sağlandığı bildiriyordu. İki ülke arasında varılan uzlaşma geniş bir yorumla sunuldu. Fransa ve Türkiye'nin Akdeniz'de birlik oluşturarak bir anlaşma yapma isteğinde oldukları bildiriliyordu. Georget Bonet törende:

“Ocak ayından beri yaptığımız görüşmelerin bir sonuca ulaşmasından mutluluk duymaktayım. İki ülkenin de ortak amacı eski dostluğu yeniden kurmaktır. Sancağın askeri güvenliğini Fransa ve Türkiye üzerine almıştır. Türk ve Fransız güçleri yapacakları bir protokolle uygulamayı sabitleştireceklerdir. Türkiye ile Fransa arasında iyi komşuluğa dayanan bir sınır güvenliği ve uzlaşma sağlandı. Fransa Türkiye arasında ki dostluk anlaşması Doğu Akdeniz'de bir denge oluşturacaktır...”

şeklinde bir konuşma yaptı. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz da:

“Görüşmeler boyunca kararlı bir irade gösteren Dışişleri Bakanı Sayın Georges Bonnet'nin gayretleri sonucu Fransa Türkiye arasındaki görüşmelerin tam bir uzlaşma ile sonuçlanmasından memnunluk duyuyorum. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün son konuşmasında belirttiği gibi müzakereler sırasında verdiği destekten ötürü Konsey Başkanı Sayın Daladier'ye içten teşekkürlerimi sunuyorum.”

diyerek memnuniyetini belirtti.

Türkiye ve Fransa arasında bir anlaşmaya varılmasının her şeyden önce Doğu Akdeniz gibi geniş bir alanda iki önemli ülkenin ortak hareket etmesinin önemini vurgulandı. Anlaşma imzalandıktan sonra bölgede oluşacak bir tehdidin önüne geçileceği yazılıyordu. 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de yapılan Fransa-Türkiye anlaşması kararının önemli bir başlangıç olduğu belirtildi. Anlaşma imzalandıktan sonra sancakta güvenliği sağlayacak askeri önlemlerin ayrıca ele alınacağı belirtildi.¹² Diğer gazetelerde de iki ülke arasında anlaşma yapılması kararı haber ve yorum olarak yer aldı.¹³

3. İskenderun Sancağının Bağımsızlık Kazanması

Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları 1938 yılından itibaren gerek İngiltere gerekse Fransa'yı Türkiye ile daha yakın işbirliğinde bulunmaya mecbur kılıyordu. Gelişmeler elbette Türkiye için de endişe vericiydi. 1937 yılında yapılan anlaşma ile Sancak'ın Fransa ve Türkiye'nin garantisi altında ama Suriye'ye bağlı bir yönetim olarak varlığını sürdürmesi, Türkiye'nin Hatay'da almak istediği bir sonuç değildi. 20

¹² *Le Journal*, a.g.m. s.5.

¹³ *L'Action Française*, “L'Accord Franco Ture est Conclu”, No: 183 2.07.1938,s.1

La Croix, “Un Accord est Intervevu entre la France et la Turquie au Sujet du Sandjak d'Alexandrette, No: 16994, 02.07.1938, s.1.

Haziran 1938’de Fransa ve Türkiye arasında görüşmeler yeniden başladı. 3 Temmuz 1938’de iki ülke askeri heyetleri arasında bir askeri anlaşma yapıldı. 4 Temmuz 1938’de Türkiye- Fransa arasında bir dostluk anlaşması imzalanarak iki ülke arasında daha yakın bir işbirliği sağlandı. 2 Eylül 1938’de Hatay Meclisi açıldı, 6 Eylül 1938’de Anayasa onaylanarak devletin resmî adı ”Hatay Devleti” oldu.¹⁴

Sancak’ta yapılan görüşmeler ve varılan uzlaşmaya ilişkin olumsuz değerlendirmeler de yapılıyordu. Sancak’ta Türklerin temsil oranı eleştiriyor çayısıal olarak azınlıkta oldukları ileri sürülüyordu. Türkiye’nin Liva’da Türk nüfusunun yüzde doksan oranında olduğu iddiasının yanlışlığına dikkat çekiliyordu. Ebu Hasan bu oranın yüzde 392dur diyordu. Abu Hasan’ın iddiaları özetle şöyleydi.

Mustafa Kemal, Türklerin ezici bir çoğunluk kazanması için ilticaları kabul etmiyor. Oysa sınır boyunda sayım için kaydolmayı bekleyen 15-20 bin kişi var. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra laiklik uygulamasını kabul etmediğinden kendilerini Türk saymayan binlerce kişi var. Üstelik 11 Haziran 1938’den sonra üst kademe memurluklara Suriyelilerin yerine Türkler yerleştirilmeye başlandı. Collet bu durumdan memnun değil, ancak Arap şeflerini toplayarak bundan böyle Türkler çoğunluk bu anlaşmaya uyacaksınız ve kıyıma uğramayı bekleyeceksiniz dedi. Hristiyanlar toplanarak kumandan Collet’nin emirlerine uymayı reddederek, bu anlaşma ile “kendi mezarlarımız kazmak için bizlerin eline kürek veriyorsunuz” dediler şeklinde gelişmeleri yorumluyordu.

Türkiye ile yapılan anlaşmanın Fransa’nın diğer sömürgelerine kötü örnek olacağı kaygısını dile getiriyordu.

“Kırk üyeli bir mecliste seçimlerin sonuçları ne olursa olsun Türklere 22 sandalyenin verilmesi garanti edildi. Üstelik sancakta hükümet daima Türklerin elinde olacaktır. Dilin Türkçe olmasını, Fransız güvenlik güçlerinin sayısı kadar Türklerin de olacağını hepsini Collet kabul etti. Fransız Hükümeti gerek Milletler Cemiyeti’nde gerekse Paris’te yapılan pazarlıklarda tavizler vererek itibar kaybına uğradı. Bu durum imparatorluğun şimdiye kadar uyguladığı savunma sisteminde bir çöküştür.”

Yapılan değerlendirmenin devamında, “Anlaşmanın Fransa’ya yararlarını hesaplayacak olursak; başka güçlerin eline düşecek olan Türk dostluğu kazanılarak dikkatleri bizim tarafımıza çevrildi. Bu kesin mi? Ertesi günü Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Berlin’i ziyaret ettiğini hatırlatmak gerekir. Ziyaretin olumlu sonuçları bizim için bir felaket

¹⁴ Dr. Figen Atabey, **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s.29.

olacaktır” deniyordu. Yazar Hatay konusunda ülkesinin Türkiye ile uzlaşmasının Türk-Alman ilişkilerine etkisinin az olacağı kaygısındaydı.

Fransa'nın aleyhine olacak sonuçlar da hesap ediliyordu.

“Zararlarına gelince, Fransız Mandası altındaki yerlerde Fransa'ya karşı bir güvensizlik oluşacaktır. Suriyeliler bizi zor affedeceklerdir. İtalya, Sancak sorununu bizim aleyhimize bir Arap- Müslüman propagandası haline getirir mi? -İşte saygınlığımızın harabe hali. İskenderun topraklarında petrol yok ama Doğu Akdeniz'in önemli bir limanı terkedildi, bizim gemilerimiz yerine diğerlerininki olacaktır. Suriye'de bir çatışma halinde orası sadece bizim hastanemiz olacak, çünkü kıyılarımızın yarısını kaybettik¹⁵

deniliyordu.

Komünist Partisi'nin yayın organı *L'Humanité* gazetesi de Fransa'nın Sancak politikasını eleştiriyordu. Türkiye'nin Sancak politikasını özetle şöyle aktarıyordu:

“-Hükümetin Sancak Politikası kaygı uyandırıyor. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra Sancak sorunu daha mı az önemli oldu? Sorusuyla Gabriel Peri görüşlerini paylaşıyordu. Fransa, Mussolini'nin politikalarından rahatsız olduğu için Türkiye ile bir pakta dâhil oldu. Sancak'ta Suriye'ye bağlı bir yönetim kurulmasına rağmen Türkiye çoğunluğu elde ederek yönetimi ele geçirmek istiyordu. Fransa durumu değiştirmek için seçimlerin uluslararası bir komisyonun denetiminde yapılmasını sağladı. Karar Türklerin hoşuna gitmediğinden Cenevre'de bozmaya kalkıştılar. Sonra daha kötüsü oldu. 1937'de Fransa Türklere 22 sandalye garantisi için protokol yapma sözü verdi. Sancak'ta Türklerin değil Arap ve Ermenilerin çoğunlukta olduğu ortaya çıktı. Sancak şimdi kumandan Collet'nin askeri otoritesi altında, Arapların ülkede yer değiştirmesinin yasaklandığı bir rejimle yönetiliyor. Çoğunluk sağlansın diye Türkler beş kimlik taşıyor. Bütün baskılara rağmen Türkler üstünlüğü sağlayamıyor. Skandal epeydir sürüyor. Türklerin dostluğu kıymetli ama Ankara Hükümeti'nin esin kaynağı çok iyi biliniyor. Berlin'de Pers Körfezi'ne doğru yayılmak isteyen Alman Kayzeri'nin hesaplarını devralan III.Reich'den başkası değildir. Fakat Fransa'nın bu politikası Suriye'de altüst olabilir.”¹⁶

Correspondance D'Orient dergisinde yapılan değerlendirmede iki ülke arasında yapılan anlaşma ve Hatay'ın statüsü ile ilgili bilgiler veriliyordu. Sancak Meclisi kendisine bağlı olacağı beş kişiden oluşan bir komisyon kuracağını, bu meclisin sekizi Türk, altısı Alevi, ikisi Arap, ikisi Ermeni, biri Ortodoks üyeden oluşacağını belirtiyordu. Ayrıca Sancak'ta güvenliği

¹⁵ Abou Hassan, “ La Traité Franco-Turc” *La Revue des Ambassades et Des Question Diplomatiques et Coloniales*, Ekim 1938 s. 14.

¹⁶ Gabriel Peri, “Menaces Dans la Proche Orient: Le Scandale de Sandjak”, *L'Humanité*, 24.06.1938, s.3.

sağlayacak bir yapı oluşturulacağı, İskenderun Limanı'nda elli yılına Türkiye'ye bağlı bir serbest bölge kurulacağı bilgisi veriliyordu. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin Fransız vatandaşı bir komiser atayacağını ve Türkiye ve Fransa garantör ülke olacak deniyordu.¹⁷

23 Haziran 1939 yılında Hatay devleti aldığı karar ile Türkiye'nin bir vilayeti olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye Fransa ilişkileri dostluk ve ittifak anlaşması çerçevesinde yürüyecektir.

4. 1939 Yılında Türk-Fransız İlişkilerinin Fransız Basınına Yansımaları

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Fransız basınında Türkiye ile ilgili eleştirel haber ve yorumlar terkedildiği gibi, Türkiye'nin izlediği dış politikadan, yapılan köklü değişikliğe kadar kurulduğu tarihten itibaren son yirmi yılında yapılanlar övgüyle anlatılıyordu. Türkiye'de Alman propagandasının yoğunluğuna rağmen Türk Hükümeti'nin tavrında hiçbir değişiklik olmadığı, yükümlülüklerine sonuna kadar bağlı kaldıkları belirtiliyordu.¹⁸

İngiltere-Fransa-Türkiye arasında yapılan ittifak anlaşması değerlendirilerek, Almanya'nın Balkanlarda izlediği yayılcı politikasının önüne geçilmesinde anlaşmanın önemi değerlendiriliyordu. Montreux Antlaşması ile Boğazları kontrol etme ve silahlandırma hakkını elde eden Türkiye, yaptığı anlaşma ile İngiltere ve Fransa'nın da boğazlarda barışın korunmasının önünü açmıştır deniyordu. Daha önce kurulan Balkan Paketi ile bölgede bulunan Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye'nin ekonomik ve askerî işbirliğinin olduğu, bu ülkelerin güvenliklerini korumak için birbirleri arasında bağlarını güçlü tutmak zorunda oldukları belirtiliyordu.

Almanya ile ilgili olarak ise, Türkiye ile iyi ilişkilerini kullanarak Karadeniz'den yararlanacağını umuyor deniyordu. Robert Poulaine'e göre Almanya, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapacağını hesaba katmamıştı. Böylece Führer'in umutlarını Ankara Antlaşması boşa çıkarmış oldu. Türkiye'nin üçlü ittifak yapmasıyla Balkanlarda Alman tehlikesine karşı Romanya, Yunanistan ve Türkiye gücünü iki katına çıkarmış oldu. Bulgaristan'ın Alman-Rus ortaklığına katılarak bu ülkelerin toprakları

¹⁷ Henri Fontanier, "La France, La Turquie et Le Sandjak", **Correspondance D'Orient**, No: 488, Ağustos 1938, s.337-341. , Fontanier; "La Traité d'Amitié Entre La France et La Turquie", **Correspondance D'Orient**, No: 488, Ağustos 1938, ss. 365-367.

¹⁸ Albert Lorin; "Les Frants de Guerre", **Le Monde Colonial Illustré**, No: 187, Ocak 1939, s. 261.

üzerinden Ege'ye yol açma ihtimalini Türkiye'nin yaptığı üçlü anlaşma ortadan kaldırdı. Almanların Bulgaristan'da yaptığı iğrenç Alman-Rus ortaklığı propagandası bir sonuç vermedi. Romanya'nın Alman ve Rus baskıları karşısındaki yalnızlığı Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifakı ve Boğazları bu üç ülkenin korumasıyla güvence altına alınması sonucu giderilmiş oldu. Üçlü ittifaka İtalya itiraz etmedi. İtalya Rusya'ya pek sempatiyle bakmadığından, Türkiye yaptığı üçlü ittifakın İtalyan çıkarlarına karşı olmadığını Mussolini'ye anlatacaktır. Öte yandan Germen hegemonyası Adriyatik'te son bulacaktır.¹⁹

Türk-Fransız yakınlaşmasının Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından öneminin vurgulandığı bir değerlendirmede ise, Sancak problemi ikinci planda kalıyordu. Akdeniz'in güvenliği için Türkiye'nin önemine dikkat çekiliyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "Hiçbir güç Türk-Fransız yakınlaşmasını önleyemez. Bize göre iki halkın karşılıklı çıkarları önemlidir" şeklindeki açıklamasına gönderme yapılarak iki ülkenin yapacağı işbirliğinin gerekliliği vurgulanıyordu. Türkiye Cumhurbaşkanı Fransa ile Türkiye arasında çözülmesi gereken sorunun İskenderun Sancağı olduğunu, Fransız Hükümeti'nin de bu konuda çıkış yolu aradığını, yakında gerekli açıklama yapılacağını bildiriyordu. Türkiye'den övgüyle söz ediliyordu:

"Türk Hükümeti toplu savunmanın gerekli olduğunun bilincindedir. Bunu Boğazların silahsızlandırılmasından vazgeçtiğinde gördük. Montreux Konferansı'nın ertesi günü Türk Hükümeti Akdeniz'in hassas bir noktasında anlaşmayı önerdi. Fransız Hükümeti niçin bir öncelik almadı? Çünkü Britanya diplomasisinin böyle bir niyeti yoktu. O zamanlar Mussolini, Fransa-Türkiye anlaşmasını veto ediyordu ve Mussolini'ye gülücük dağıtmak modaydı. Şimdi olduğu gibi Türk-Fransız anlaşması çökmeye yüz tutmuştu. Türk-Fransız-İngiliz anlaşması şimdi Almanya ve İtalya'nın Ortadoğu'da ilerlemesini imkânsız kılıyor. Ortadoğu'da ana güçlerin diplomatik ve askeri operasyonlarının temel çıkış noktasıdır. Bu nedenle Berlin ve Roma'da diplomatik çözümüm tepkiyle karşılanması anlaşılabilir bir durumdur. Anlaşma yapıldığında Fransız diplomasisini iki konu bekliyor. Sovyetler Birliği ile müzakereler ve Suriye ile yapılacak bir anlaşma. Şu anda Türk-Fransız ve Britanya, Fransa, Türkiye üçlü anlaşmasıyla ilgili somut bir durum yoktur.

*Türkiye ile Fransa arasında birinci sorun sancaktır. Suriye bu sancılı kopuşa katılmayacaktır. Onları anlıyoruz ve acılarını paylaşıyoruz. Fransa-Suriye dostluğu, Türk-Fransız dostluğundan önemlidir. O nedenle bu anlaşmanın Şam'da yankıları olacaktır ve Hitler propagandası devreye girecektir."*²⁰

¹⁹ Robert Poulaine, "Les Accords d'Ankara et Le Drang Nach Osten", **Le Monde Illustré**, No: 187, Ocak 1939, s. 261.

²⁰ Gabriel Peri, "Les Relations Franco-Turc, les Négociations avec l'URSS le Problème Syrien", **L'Humanité**, 30.05.1939, s.1.

Yapılan üçlü ittifakı İskenderun Sancağının Fransa açısından bir bedel olarak değerlendiren *Les Progrés* gazetesi, Sancağın bırakılmasının barış zamanı Boğazların kullanım hakkını kazandırdığını, Türk- İngiliz dostluğu sayesinde Türk-Fransız dostluğunun bir bedeli olduğu yorumunda bunuyordu. Savaşın sonra Türklerin kozunu nasıl iyi oynadığını, 1921'den sonra Türk-Fransız ilişkilerinden örnekler vererek aktarıyordu. Ama Almanların savaşın sonra hiç bedel ödemediğini vurguluyordu. Bundan sonra Fransa'nın yapması gerekenin Suriye'nin dostluğunu kaybetmemek için ustalıklı çalışması gerektiğini, Suriye ve Filistin'de İngiliz ve Fransız karşıtı isyan çıkarmak için hazırlıklar yapıldığı uyarısında bulunuyordu.²¹

5. Türk-Fransız Ortak Deklarasyonunun Fransız Basınında Yankıları

23 Haziran 1939'da Ankara'da "Türkiye Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin Anlaşma" imzalanırken Paris'te de Fransa Dışişleri Bakanı Bonnet ile Türk Büyükelçisi Suat Davaz arasında Türk-Fransız ortak deklarasyonu imzalanmıştı.²² Ankara'da yapılan anlaşma ile ilgili basında değerlendirmeler yapıldı. Fransa'da anlaşma haber olarak bütün gazetelerde yer aldı. Anlaşmaya katılan tarafların temsilcilerinin isimleri sayıldıktan sonra anlaşma ile ilgili değerlendirmelere yer verildi.

Fransa-Türkiye Anlaşması Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Sancak Komiseri Cevat Açıkalın, Fransız Hükümetinin Sancak Delegeşi Albay Collet, Fransız Elçiliği Birinci Sekreteri Roux, Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Türk ve yabancı basın mensuplarının huzurunda anlaşma imzalandı. Anlaşma metni Saraçoğlu ve Massigli tarafından imzalandı. Anlaşma Sancak, Türkiye ve Suriye arasındaki toprak sorununu kesin olarak çözüme kavuşturuyor. Fransız güçlerinin çekilmesi ve sancağın Türk otoritelerine teslim edilmesi 22 Temmuz 1939'da gerçekleşecektir. Saraçoğlu yaptığı açıklamada, şimdi ve gelecekteki ilişkileri zehirleyen Sancak sorunu geçmişte kalmıştır dedi. Cumhurbaşkanı İnönü de Sancak sorununun çözümlenmesi ile Fransa ve Türkiye'yi ayıracak hiçbir sorun kalmamıştır dedi.²³

Richard Ciret anlaşma üzerine yaptığı değerlendirmede Akdeniz'in güvenliği üzerinde durarak, Türkiye ve Fransa'nın işbirliğini anlatıyordu. Türkiye-Fransa işbirliği neyi ifade ediyor? Sorusunun cevabını anlaşmanın önemini anlatarak veriyordu. Doğu Akdeniz'in güvenliğinin sağlandığını

²¹ L.B., "Après 'Accord Franco-Turc'", *Le Progrés*, 06.29. 1939, s.2.

²² Dr. Figen Atabey, a.g.e, s. 71.

²³ *L'Homme Libre*, "Les Accords Franco-Turc", 24.06.1939, s. 3.

gösteriyor. Sağlanan güvenlik çerçevesinde Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin bağımsızlığını eline aldığını gösteriyor. Birinin birine karşı koalisyon oluşturması söz konusu değildir. Fransa ve Britanya'nın tek kaygısı barış içinde yaşamaktan başka bir şey değildir. Aslında bunu bütün barışçı milletler arzu ediyorlar. Birlikten kuvvet doğar sözünden hareketle biz Doğu Akdeniz'de güvenlik sisteminin kurulması konusunda Britanya ile bunu yaptık. Bizim için bedelsiz olmayan bu antant karşılığında Marsily'nin deyimiyile "petit bleu"yü verdi. Elimizde Türkler ve Rusların samimi olup olmadıklarına ilişkin bir veri yok. Onlar bizimle beraber olabilirler. Çıkarlar çerçevesinde maddi ve moral gücümüzü korumamız yeterlidir. Türkiye'ye gelince onlara ne pahasına olursa olsun zor bir fedakârlıkta bulunduk. Fakat karşı bir durumla dengeledik.²⁴

6. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile Uzlaşma Arayışları

Türkiye-İngiltere arasında 12 Mayıs 1939'da yapılan ortak deklarasyonun imzalanmasından sonra Türk Hükümeti ile İngiliz Hükümeti arasında görüşmeler devam etti. Görüşmelerde Doğu Akdeniz ve Balkanlarda ki durum gözden geçirildi. 23 Haziran 1939'dan sonra Türk-Fransız ortak bildirisi yayınlandığmdan Fransa Temmuz ayında Türk-İngiliz görüşmelerine katılmak istedi. Bundan böyle görüşmeler üçlü yapılacaktır.²⁵

Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile olan görüşmelerinde istediği sonucu elde edemeyince Almanlarla işbirliğine gitti. 23 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladı. Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile arasında bir saldırmazlık paktı bulunuyordu. Fakat Sovyetlerin Almanya ile imzaladığı anlaşma Türk-Sovyet ilişkilerinde Türkiye için kuşku yarandı. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ve arkasından İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi, 17 Eylül 1939'da Sovyetlerin Polonya'ya girerek bu ülkeyi Almanya ile aralarında paylaşması Avrupa'yı hızlı biçimde savaşın içine sokmuştu. Türkiye bütün bu gelişmelere rağmen son ana kadar Sovyetler Birliği ile bir ittifak anlaşması yapmanın gayreti içinde oldu. Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 25 Eylül 1939'da Moskova'yı ziyaret etti. Türkiye'nin amacı Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yolunu bulmak ve İngiltere, Fransa, Türkiye arasında yapılacak üçlü ittifaka yakınlaştırmak idi. Aynı tarihlerde Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Moskova ziyareti, Türk-Sovyet heyetinin görüşmelere dört gün ara vermesine yol açtı. 28 Eylül 1939'da yeni bir Alman-Sovyet Anlaşması yapıldığı duyuruldu. Anlaşma ile Almanya,

²⁴ Ciret-Richard; "L'Accord Franco-Turc", *L'Homme Libre*, 24 06 1939, s.2.

²⁵ Konu ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Atabey, *a.g.e.* s. 77.

Türkiye, İngiltere, Fransa üçlü ittifakını zayıf göstermek istiyordu. Aynı zamanda iki devlet de Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak istiyorlardı. Öte yandan Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'nin önüne bir İttifak anlaşması için üç şart konuldu.²⁶

1. Birkaç gün önce parafe edilmiş olan İngiliz-Fransız ittifak antlaşmasında bazı değişiklikler.
2. Gerçekleştirilmesine çalışılan Türk-Sovyet Paktına Almanya hakkında bir rezerv konulması
3. Montreux Boğazlar rejiminde bazı değişiklikler.

Türk dışişleri Bakanı Saraçoğlu 21 günlük Moskova ziyaretinden bir sonuç alamadan Türkiye'ye dönmüştür.

Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaz tutumundan sonra metni önceden hazırlanmış olan Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında üçlü ittifak anlaşması 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanmıştır. Bu anlaşma tarihe "Ankara Anlaşması olarak geçmiştir.

7. Türk-İngiliz Fransız Anlaşmasının Fransız Basımına Yansımaları

Üçlü anlaşmadan memnurluk duyan Fransız kamuoyu, Almanya'nın çabalarının boşa çıktığı inancındaydı. Türkiye'nin bir Polonya olmadığını, Almanya'nın yapılan üçlü anlaşmanın sonuçlarına katlanacağı yorumu yapıldı. Sovyet Dışişleri Bakanı'nın bir tepki vermediğini, Mussolini'nin ise Güneydoğu Avrupa ülkelerinin bir konferans düzenlemesini istediğini, Türk basınının paktın Akdeniz ve Balkanlarda barışın garantisi olduğunu yazdığını ifade ederek, uluslararası kamuoyundaki tepkilere yer veriliyordu. İspanyol basını üçlü ittifakı Moskova'nın başarısızlığı, Hollanda basını Germano-Rus bloğunun başarısızlığı olarak değerlendirdi. Amerikan basınına göre müttefiklerin yararına, İsviçre, Danimarka, Yugoslavya basını ise ittifakı olumlu karşıladı deniliyordu.²⁷

Üçlü anlaşma Fransız kamuoyunda olumlu yankılar uyandırmada gecikmedi. Anlaşmanın sonucundan beklenen, Akdeniz Bölgesinde kışkırtıcı bir saldırı olduğunda iki hükümet de güçlerini birleştirerek, karşılıklı olarak birbirlerine yardım edeceklerdir. Her iki hükümet de Balkanlarda güvenliğin

²⁶ Neziha Musaoğlu; **Gerçekleş(e)meyen Türk-Sovyet İttifakı 1939**, Paradigma Akademi, Çanakkale 2017, s. 118.

²⁷ **L'Ouest-Eclair**, Repercussions Mondiales de l'Accord d'Ankara: La Sympathie des Neutres et La Colere de Berlin Témoignement de l'Impotence de Notre Succes", 21 10 1939, s.3.

sağlanması gerektiğini, karşılıklı olarak gerekenlerin yapılması konusunda hazırdır şeklinde yorumlar yapıyordu.

Anlaşmanın içeriği ile ilgili anlatımlar yer alıyordu. Üçlü anlaşmadan sonra paralel anlaşmalar bırakılarak daha düzenli ve sürekli bir ortak bağ kuruldu. Türkiye'nin yararları konusunda, İngiltere ve Fransa'yı bütün saldırılara karşı Türkiye'yi koruma sorumluluğu getiriyor deniyordu. Anlaşma iki ülkeyi Avrupalı bir güç tarafından saldırı olursa Türkiye'yi koruma zorunluluğu getiriyordu. Savaş çıkması durumunda İngiltere ve Fransa Romanya ve Yunanistan'a verdiği garantiyi Türkiye'ye de veriyordu.²⁸ İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı bir savaşa girerse Türkiye'nin katılma zorunluluğu olmaması belirtilirken, Sovyetlerin savaşın ilerleyen safhalarında tarafının değişebileceği belirtiliyordu.²⁹ Anlaşmanın Berlin'de büyük rahatsızlık uyandırdığı, Hitler, Ribbentrop ve Papen için kötü bir başarısızlık³⁰ olduğu yazılıyordu.

L'ouest Eclair gazetesi İngiliz basınının değerlendirmelerine ayrı bir başlık ayırdı. İngiliz gazeteleri anlaşmanın siyasi çevreler tarafından olumlu karşılandığını aktardı. Anlaşmayı Batılı iki büyük demokrasinin Ortadoğu'da bir başarısı olarak değerlendirdiler. İttifakın Balkanlarda istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacağını yazdılar. Bu durum Nazilerin yeni bir politik başarısızlığı olarak görüldü. Üç hükümetin de bu anlaşma ile bu gün değil uzun süreli bir işbirliğini sağlayacağına inandığını belirtiyorlar, Türklerin Ruslarla olan ilişkilerine rağmen anlaşmayı imzalamasından övgüyle söz ediyorlardı. Avrupa'nın güvenliği ve Boğazların kontrolü için Sovyetler ve Almanlara karşı elde edilmiş bir başarı olarak değerlendiriyorlardı.³¹ Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanı Chamberlain'in ortak mecliste anlaşma ile ilgili verdiği bilgiler değerlendiriliyordu.³²

“Şimdiye kadar savaş haberlerinden şımarmadık. Nedeni İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasının sonuçlarıdır. Müzakereler uzundu ve bazen sonuçlanmayacağını düşündük. Boheme ve Brovie'nin Almanya tarafından ilhak edilmesi Münih'te verilmiş karşılıklı sorumlulukları alt üst etti. Fransız ve İngiliz diplomasisini barışın korunması için Türkiye ile görüşülerek ortak çaba harcanması gerekti. Uzun zamandır Türk hükümeti Iskenderun Sancağı sorununun çözümü için

²⁸ **Le Populaire**, “Un Succès Important Pour les Alliées: Le Traité d'Assistance Mutuelle Franco-Anglo-Turc a été Signé Hier à Ankara”, No:6090, 21.10.1939. s. 1-3.

²⁹ Leon Blum; “La Turquie et Les Soviets” **Le Populaire**, No: 6091, 20 10 1939, s. 1.

³⁰ Lucien Bourguès, “les Stipulations de l'Accord Anglo-Franco-Turc”, **Petit Parisien**, No: 22878, 20.10.1939, s.3.

³¹ **L'Ouest Eclair**, “la Presse Londonienne Souligne les Conséquences Favorables de l'Accord”, 21 Ekim 1939, s.3.

³² P. E. Flandin, “L'Accord Anglo-Franco-Turc: Un Pas Décisif Pour Ecarter la Guerre en Méditerranée” **Paris Soir**, No: 5884, 21 Ekim 1939, s.2.

çağrıda bulunuyordu. Fransızlar Suriye problemine yoğunlaşmış, Türklerin nüfus oranı olarak daha az olduğu ve bölgenin ekonomik olarak Suriye'ye bağımlı olduğu kanaatindeydi. Fransız hükümeti bu düşüncesinden vazgeçerek İskenderun Sancağı konusunda kesin bir anlaşma yapılmasına karar verdi. Türk Hükümeti ile yapılan görüşmede ön koşul olan sancak sorununu çözmeden bir Fransız-Türk anlaşması yapılması imkânsızdı. Fransa çıkarları konusunda tereddüt etmeden ağır bir fedakârlık üstlendiğini hatırlamak gerekir. Bundan böyle üçlü bir ittifak kurmak için iki sorun kalıyordu... Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutuyordu."

8. Fransız Basınında Alman-Fransız Çekişmesi

İttifak anlaşması yapıldıktan sonra Fransız basınında Türkiye ile ilgili olumlu haberler daha sık yer almaya başladı. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile anlaşma arayışlarından övgüyle söz ediliyordu. Üçlü ittifakın imzalanmasının gecikmesini Türkiye'nin uzlaşma arayışına bağlanıyordu. Sovyet tarafının Türkiye'ye zorluklar çıkarmasının sebebi olarak Almanlar gösteriliyordu. Almanlar Türkiye'yi üçlü anlaşmanın içine hapsedmek istiyordu. Türkiye yirmi yıllık dostluk kurduğu Sovyetler Birliği gibi bir gücün düşman olmamasına direniyordu. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun sabırsızlık ve endişelerine rağmen Türk Hükümeti dostluğu sürdürmede sonuna kadar direndi. Uluslararası basın tam bir doğruluk ve dürüstlük gösterisine şahit oldu. Bu durum kalleşliğin, ikiyüzlülüğün hüküm sürdüğü bir dönemde demokratik Cumhuriyetler için iyi bir ders oldu. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk gibi olağanüstü bir lideri ve İsmet İnönü gibi bir kişiliğin bizler açısından hatıralarını unutmamak gerekir. Üçlü anlaşmanın Balkan ülkeleri için önemini unutmamak gerekir denilerek Türkiye'nin benimsediği tutum övülüyordu. *Le Populaire* gazetesi Sovyetler Birliği'nin üçlü ittifaka katılacağından hâlâ ümitliydi. Sovyetlerin içinde olacağı bir anlaşmanın Güneydoğu Avrupa'nın güvenliği için bir garanti olacağından, Türkiye bu güvenlik kuşağına Sovyetler Birliğini katmak için çok çabaladığı aktarılıyordu. Almanya'nın Romanya'ya yapacağı bir saldırıyı bu üçlü pakt önleyecektir fakat yapılacak bir Sovyet paktı Doğunun ve Avrupa'da barışın garantisiydi. Türkiye ise Balkanlarda barışın garantisidir.³³ Üçlü anlaşmadan sonra Almanya'nın Türkiye'ye karşı ekonomik politikasını değiştireceği yorumu yapıldı. Leon Blum, Berlin Hükümeti'nin Moskova ve Ankara büyükelçilerini geri çağırdığı, Sovyet-Türk görüşmelerinde Almanların sakinliğini koruyor görünmesine rağmen, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı katı tutumundan rahatsız olduklarını belirtti. Moskova'nın isteksizliğinin aşılmasında Almanya'nın Moskova'nın katı

³³ Leon Blum, "La Turquie et Les Soviets", *Le Populaire*, No:6091, 21.10.1939, s.1.

tutumundan rahatsız oldular. Rusların karşısında bir Osmanlı heyeti varmış gibi davranmasını doğru bulmadılar diye yorumladı. Moskova elçisinin Türk-Sovyet görüşmelerinde aktif bir tutum sergilemesi için görevlendirildiğinden, Berlin'e geri çağrıldığında hoş saatler geçirmeyeceği tahmininde bulunuyordu. Sovyetlerin başından beri müzakerelerde ikiyüzlü bir tutum sergilediğini, yeni dostlarına hammadde temini konusunda garanti vermediğini belirtiyordu.³⁴

Üçlü ittifak dünyada büyük dalgalanma yarattı girişiyle verilen başka bir yorumda Almanya ile savaş halinde olan demokratik ülkeler bağımsız ülkelerin basının da anlaşmanın diplomatik bir zafer olarak değerlendirildiği bildiriliyordu. Anlaşmanın Almanya ile Sovyetler Birliği arasında siyasi bir bozulmaya yol açması bekleniyordu. Almanların Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da hesapları karışacaktır dedikten sonra, Rusların Polonya'ya karşı gösterdiği güç gösterisine karşı Hitler'in hoşgörüsünün bir bedeli olmalıydı. Bu gelişmelerden sonra Führer halkının gözünden düşecektir deniliyordu. Anlaşma Türk-Sovyet müzakerelerinin tıkanıdığı bir dönemde yapıldığından, Saraçoğlu tarafından bir karşı pozisyon olarak ortaya kondu. Böylece Türkiye Germen-Rus baskılarına karşı boyun eğmek zorunda kalmadan elini güçlendirdi. Türkiye Atatürk'ün barışçı politikasına bağlı kaldığı için İngiltere ve Fransa ile kalıcı bir barış anlaşması yaptı. Her iki ülke de Balkanlarda dengenin sağlanması ve korunmasını istiyor. Bölgede barışın sağlanmasında engel oluşturan Hitler politikasına karşı savaşa girdiler. Bu ideal yeni Türkiye'nin bağımsızlığını koruması için de geçerlidir. Türkler, İngiltere ve Fransa ile yaptığı gibi, bir Türk-Sovyet ittifakı yapmak istedi. Düşünceleri Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'deki istikrarı sürdürmektir. Fakat Molotov'un İngiltere ve Fransa ile 1914'teki gibi olacak bir hava ile yaklaşması Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile bir ittifak yapmasını hızlandırdı. Oysa Sovyetler Türkiye ile anlaşma olanağına sahipken Alman oyununun kurbanı oldu.³⁵

Üçlü anlaşmayı Hitler diplomasisinin çözülmesi olarak değerlendiren *L'Intransigeant* gazetesi Stockholm'de yapılan Baltık Ülkeleri Konferansı'na katılan ülkelerin Almanya'nın yanında yer almama kararından sonra "Führer Berlin'deki diplomatlarını kovacak" başlığıyla verdi. Haberin devamında "Almanya'nın Boğazlardan ve 1914'de uyguladığı Panislamizm politikasından vazgeçmesi gerekiyor. Türkiye ile yaptığı anlaşmadan sonra Hindistan'a ulaşmak için Bağdat'ta kurduğu köprü ortadan kalkıyor"

³⁴ Georges Blum, "Hitler ne Pardonne pas à la Turquie de ne pas Conformer sa Politique aux Intérêts Stratégiques et Economiques de l'Allemagne", *Le Jour*, 20 Ekim 1939, s.3.

³⁵ *Le Temps*, "L'Allemagne Devant Le Pact Anglo-Franco-Turc", No: 28527, 22 Ekim 1939, s.1-4.

yorumuyla Almanların Türkiye'deki diplomatik başarısızlığına dikkati çekiyordu. "Dürüst Bir Halk" başlığı altında Türklerle ilgili başka bir değerlendirmede üçlü anlaşma büyük bir diplomatik olay olarak görülüyordu. Anlaşmanın aynı zamanda askerî yönünün önemine dikkat çekiliyordu. Değerlendirme özetle şöyleydi:³⁶

"Önce geçen Mayıs'ta İngiltere, Haziranda bizimle anlaşma imzaladı. Fakat bu zaman zarfında Avrupa'da ne altüst oluşlar yaşandı. Türk Hükümeti Hitler baskısına bulaştığı sırada koşullar değişti. Eğer Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşmalar kâğıt üzerinde kalsaydı değerini kaybetmiş olacaktı. Yaklaşık yirmi yıldır Türkiye ile iyi ilişkiler içinde bulunan Sovyetler, Hitler ile ilişkilerini düzeltti. Bu durum Türkiye için aşağılayıcı bir durum olmadı. Almanya, Türkiye'ye en önemli diplomatını yolladı. Her hâlükârda Türkiye soğukkanlılığını koruyarak verdiği sözlere bağlı kaldı. Baskı ve tehditler karşısında attığı imzalara aykırı bir tutum takınmadı. Söz verdiği gibi İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldı. Bu birliktelik hepimizin ruhunda bir memnuniyet yarattı. Verilmiş sözler unutulmadı. Moskova'da yapılan müzakerelerin detayını bilmiyoruz ama Türkiye tehditlere boyun eğmeyerek anlaşmalarına sadık kaldı."

Türkiye'nin Avrupa açısından öneminin altını çizen F.D. Jouard ise Sovyet ve Alman baskılarına boyun eğmeyen Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmasının sonuçlarını değerlendiriyordu.³⁷

"Eskiden uluslararası dengeyi ifade etmek için şu söz söylenirdi "Aya Sofya'nın kubbesi ve Strazburg'un oku Avrupa politikasını belirler" Şimdi Aya Sofya müze olduğu için bu söz henüz gerçek değil mi? Geçen hafta İmzalanan İngiliz-Fransız—Türk paktı nedeniyle bu düşünce doğrulanmadı mı? Bu imza Mareşal Goring'in söylediği "Türkiye Polonya'nın yaptığı hatayı yapmadan karar vermedir" diye tehdit eden sözlerine bir cevaptır. Türkiye Mareşal'in başka tehditlerine de maruz kaldı. Oysa Türkiye coğrafi konumunun siyasi değerini anlamış, ne kadar önemli bir coğrafyada bulunduğu bilincindedir. Doğulu devletler Çanakkale ve İstanbul Boğazları sayesinde yaşayabilir ve nefes alabilirler. Üç yıl önce 1936 Temmuzunda yapılan Montreux Boğazlar Sözleşmesi geçmişin hatalarını telafi etti... Türkler beş yüz yıldır Karadeniz'in kapısına sahipler. Bu geleneğe saygılı olmak gerekir. Bu gerekçeyle Türkiye, savaşın ve barışın en önemli belirleyicisidir. Karadeniz ve Baltık Denizi çok duyarlı iki noktadır. Baltık Denizi ve çevresinde üç ülke Rusların ve Almanların tehditline maruz kalmalarının nedeni İngiltere ve Fransa'nın burada donanmalarının olmayışındandır..."

³⁶ Gallus; "Un Peuple Honnête", **L'Intransigeant**, 21.10.1939., S.1-3.

³⁷ F.D. Jouard, "Concécquence du Pacte Anglo-Franco-Turc", **La Voix du Cobattants et de la Jeunesse**, No: 4056, 28 Ekim 1939, s.3.

Türk-Rus görüşmelerinin sonuçlanmayışının nedeni Rusların Türk Hükümetine getirdiği önerilerin Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerine uygun olmamasındandır. Sovyet istekleri Türkiye'nin Boğazlar politikasına uygun değildi. Stalin'in elde etmek istediği her koşulda Karadeniz'in müttefiklere kapatılmasıydı. Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmesindeki kararlılığına saygı duymak gerekir. Türkiye iki demokratik ülkeyle yaptığı anlaşmalarla Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de bir denge oluşturmak istiyor. Stalin ve Hitler'in baskıları ve önerileri yapılan bu antantın ilkelerine aykırıdır... Gerçekte imzalanan pakt sayesinde Rusya ve Almanya'nın Balkanlara etkisini önlenmiştir. Şimdi Balkanlarda yayılmaları imkânsız hale gelmiştir. Paktın imzalanması Almanya için başarısızlıktır. Artık hiçbir Alman Rus kararı Türkiye'yi izlediği politikadan vazgeçiremeyecektir. Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de barış idealinin savunulması Hitler egemenliğine bir engeldir.”

İngiliz-Fransız-Türk ittifakını Türkiye'nin Hitler'in baskısına rağmen imzaladığı görüşünü ileri süren *La Nouvelle Revue* dergisi, sonucun Alman Hükümeti için gerçek bir başarısızlık ve Boğazların geçiş üstünlüğünün ittifak ülkelerine geçtiğini yazıyordu. Tarafsız kalmayı seçen ülkelerin durumunun nazik olduğunu belirterek, tarafsızlığın kâğıt üzerinde kaldığını ileri sürüyordu. İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya'nın 18-19 Ekim 1939'da Stockholm'de düzenlediği konferansın sonuç bildirgesinde tarafsız kalacaklarını ama gelişmeler karşısında ortak işbirliği içinde olacaklarını açıklamalarını bir anlamda eleştiriyordu.³⁸ Almanya ile Sovyetler Birliği'nin henüz karşı karşıya gelmediği 1940 yılında Boğazların kullanımını konusunda Türkiye'nin, aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın üçlü ittifaktan dolayı bir elde ettiği üstünlüğe göndermeler yapılmaya devam edildi. Almanya'nın Boğazlardan yararlanmak için Sovyetler Birliği ile yalınlaşma çabalarının bir sonuç vermeyeceği belirtiliyordu. Türkiye'nin Müttefikleri ile Boğazları kontrol etmesinin, Sovyetler Birliği için can sıkıcı olduğunu, dünya ticaretiyle bağlantısında önemli bir geçiş yolu olduğunu, dış ticaretini bu anlaşmaya göre düzenlemek zorunda kalacağı görüşündeydi. İngiliz ve Fransız gemilerinin Marmara Denizi'nde bulunmasının Akdeniz sorununun çözümünde bir denge unsuru olacağını, Hitler ise büyük savaşta Boğazlarda konumunu yeniden elde etmek istiyordu.³⁹ Sovyetler Birliği ve Almanya'nın Boğazlar ve Karadeniz'de çıkarları birbiriyle örtüşmediğinden iki ülkenin yakınlaşma çabaları bir sonuç vermiyordu.

³⁸ *La Nouvelle Revue*, “L'Accord Anglo-Franco-Turc”, 15 Kasım 1939, s. 17.

³⁹ *Amiral Z*, “La Lutte Pour la Maitrise de la Mer Noire”, *Nouveau Juvenal*, No: 304, 6 Nisan 1940, s.5.

Sonuç

Lozan Barış Antlaşması ile yeniden dostça ilişkiler kurmanın yolunu arayan Türkiye ve Fransa arasında çözüme ulaştırmak istedikleri birçok sorun vardı. Osmanlı borçları, Fransız şirketlerinin faaliyetlerinin düzenlenmesi, yabancı okullarının geleceği, Suriye sınırının düzenlenmesi gibi sorunlar görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturuldu. Türkiye için geriye kalan en önemli konu, Fransız yönetimine bırakılan İskenderun Sancağının tekrar anavatanına katılmasıydı. Bu konu çözüme kavuşturulmadıkça iki ülke arasındaki ilişkiler istenilen seviyeye ulaşamıyordu.

İki savaş arasında Fransa Suriye ve İskenderun Mandasında istediği yönetim anlayışını kurmak için çeşitli yollar denemesine rağmen bölgede istikrarı bir türlü sağlayamıyordu. 1930'lardan itibaren Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın izlediği politika yeni denge arayışlarına neden oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası politikada birbirlerini gözeten İngiltere ve Fransa için bu birlikteliğin sürmesi kaçınılmaz görünüyordu. Doğu Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz'de Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikasına Sovyetler Birliği karşı görüyor olsa bile çıkarlarını korumak uğruna Almanya ile ortak hareket edebiliyordu. Türkiye, eski müttefiki Almanya'nın izlediği revizyonist siyaseti bir tehdit unsuru olarak görmemesine rağmen, İtalya'nın bir Balkan ülkesi olan Arnavutluk ve Yugoslavya ve Akdeniz'de benimsediği yayılmacı faaliyetlerinden rahatsızdı. Örneğin 1934'te imzalan Balkan Paketi'ne Arnavutluk İtalya'nın baskısı nedeniyle katılmamıştı. Balkanların bir diğer ülkesi Bulgaristan İkinci Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kayıplarını Balkan Paketi'nin dışında kalarak, gelişmeler doğrultusunda Almanya'nın yanında yer alabileceğinin işaretini veriyordu. Balkan Paketi bölgesel işbirliğini güçlendirmek için kurulmasına rağmen pakta üye olan ülkelere bir kısmı Almanya ve İtalya'dan gelecek güvenlik tehditleriyle karşı karşıya idiler. Balkanlarda oluşacak istikrarsızlık Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atıyordu.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi Batının iki güçlü ülkesi İngiltere ve Fransa ile daha çok iş birliğinin önünü açtı. İki ülke ile sağlanan yakınlaşma, Sovyetler Birliği ile sürdürdüğü dostluğun dengeleyici bir unsuru oldu. Türkiye için güçlü dostlarının baskısından kurtaracak farklı yolları açmış oluyordu. Bütün bu koşullar içinde Fransa ve İngiltere karşısında Türkiye'yi işbirliği yapılması zorunlu olan bölgesel bir güç haline getirdi. Ancak Fransa İskenderun Sancağını Türkiye'ye devretme yerine önce Suriye'nin bir parçası haline getirmeyi denedi. Fransız basını Fransa'nın bu girişimini içte ve dışta destek yaratacak haber ve yorumlarla destekledi. Basın sorunun Milletler

Cemiyeti'ne havale edilmesini kendi çıkarlarına olacağı görüşündeydi. Aksi bir durumun Suriye'de Fransız idaresini zora sokacağı fikrindeydiler. Basın Sancakta yaşayan Türklerin diğer etnik topluluklara göre sayısal olarak azlığına rağmen hakları garanti altına alınmış bir topluluk olarak gösteriyordu. Fakat Avrupa'da esmeye başlayan savaş rüzgârları doğrultusunda Fransa'nın Alman tehdidini daha çok hissetmeye başlaması İskenderun Sancağı ile ilgili söylemlerin değişmesini başlattı. Sancağın Türklere devrinin işaretleri Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de önemi basında sık sık işlenmeye başlamasıyla geldi. Nihayet Sancağın Türklere devredilmesinin Fransa için bir fedakârlık olduğu görüşü savunulmaya başlandı. Hükümete bu fedakârlığın Suriyeli dostlarına anlatması isteniyordu.

Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nın 1939'da imzalanmasını Fransız basını Almanya'ya karşı kazanılan önemli bir üstünlük olarak işledi. Savaşın başladığı günlerde basın tarafından iç kamuoyunda halka karşı bir psikolojik üstünlük aracı olarak sunuldu. O tarihlerde Fransız basınında Türkiye ile ilgili herhangi bir eleştirel haber ve yorum yapılmadığı gibi gerek izlediği dış politika gerekse Cumhuriyetin kuruluşundan beri yaptığı köklü reform ve Türk devlet adamlarından övgüyle söz ediliyordu.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Atabey, Figen, **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

Cleveland, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

Erdem, Ömer, **Fransa Suriye Kışkacında Hatay**, Gece Kitaplığı Yayınevi, İstanbul 2015.

Musaoğlu, Nezih; **Gerçekleş(e)meyen Türk Sovyet İttifakı 1939**, Paradigma Akademi, Çanakkale 2017.

Makaleler

Amiral, Z, "La Lutte Pour la Maitrise de la Mer Noire", **Nouveau Juvenal**, No: 304, 6 Nisan 1940.

- Atabey, Figen, “Montreux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbi’ne Türk Sovyet İlişkileri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2 Sayı 4, Türkiye Ocak 2014.
- Blum, Georges, “Hitler ne Pardonne pas à la Turquie de ne pas Conformer sa Politique aux Intérêts Stratégiques et Economiques de l’Allemagne”, **Le Jour**, 20 Ekim 1939.
- Blum, Leon, “La Turquie et Les Soviets” **Le Populaire**, No: 6091, 20. 10. 1939.
- , “La Turquie et Les Soviets”, **Le Populaire**, No:6091, 21.10.1939.
- Bourguès, Lucien, “Les Stipulations de l’Accord Anglo-Franco-Turc”, **Petit Parisien**, No: 22878, 20.10.1939.
- Ciret-Richard, “L’Accord Franco-Turc”, **L’Homme Libre** 24 06 1939.
- Ertem, Bari, “Türkiye Üzerinde Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri 1939-1947), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/11, İstanbul 2010.
- F.D. Jouard, “Concécution du Pacte Anglo-Franco-Turc”, **La Voix du Combattants et de la Jeunesse**, No: 4056, 28 Ekim 1939.
- Flandin, P. E., “L’Accord Anglo-Franco-Turc: Un Pas Décisif Pour Ecarter la Guerre en Méditerranée” **Paris Soir**, No: 5884, 21 Ekim 1939.
- Fontanier Henri, “La Traité d’Amitié Entre La France et La Turquie”, **Correspondance D’Orient**, No: 488, Ağustos 1938.
- , “La France, La Turquie et Le Sandjak”, **Correspondance D’Orient**, No: 488, Ağustos 1938.
- Gallus, “Un Peuple Honnête”, **L’Intransigeant**, 21.10.1939.
- Hassan, Abou, “La Traité Franco-Turc” **La Revue des Ambassades et Des Question Diplomatiques et Coloniales**, Ekim 1938.
- L.B., “Après ‘Accord Franco-Turc’”, **Le Progrés**, 06.29. 1939.
- Leroux, André, “La Question ‘Alexandrette et Amitié Franco-Turque”, **La Populaire**, 16. 12. 1936.
- Lorin, Albert, “Les Frants de Guerre”, **Le Monde Colonial Illustré**, No: 187, Ocak 1939.
- Öztürk, Ayhan, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümeti’nin Tanınması ve İlk Siyasî Zaferi)”, **E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, Kayseri 1993.
- Peri, Gabriel; “Les Relations Franco-Turc, les Négociations avec l’URSS le Problème Syrien”, **L’Humanité**, 30.05.1939.

- Peri, Gabriel, “Menaces Dans la Proche Orient: Le Scandale de Sandjak”, **L’Humanité**, 24.06.1938.
- Pernot, Mauris, “Le Snandjak d’Alexandrette”, **Journal de Débats**, No: 347, 15.12.1936.
- Poulaine, Robert, “Les Accords d’Ankara et Le Drang Nach Osten”, **Le MondeColonial Illustré**, No: 187, Ocak 1939.
- Umar, Ömer Osman, “Milli Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, Elazığ 2010.
- Yavuz, Bige; “1921 Tarihli Türk Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VIII, sayı 23, Ankara 1992.
- Yılmaz, Mustafa, “Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** s.40, Ankara Kasım 2007.

Sürelî Yayınlar

- Affaires Etrangères**, “Le Proche Orient Après La Signature des Traités Franco-Syrien et Franco-Libanais”, No: 3, Paris Mart 1938.
- L’Action Française**, “L’Accord Franco Turc est Conclu”, No: 183 2.07.1938.
- L’Homme Libre**, “Les Accords Franco-Turc”, 24.06.1939, s. 3.
- L’Ouest Eclair**, “La Presse Londonienne Souligne les Conséquences Favorables de l’Accord”, 21 Ekim 1939.
- , Repercussions Mondiales de l’Accord d’Ankara: La Sympathie des Neutres et La Colere de Berlin Témoingnement de l’Impotence de Notre Succes”, 21. 10. 1039.
- La Croix**, “Un Accord est Intervevu Entre la France et la Turquie au Sujet du Sandjak d’Alexandrette”, No: 16994, 02.07.1938.
- La Nouvelle Revue**, “L’Accord Anglo-Franco-Turc”, 15 Kasım 1939.
- Le Journal**, “L’Accord Franco-Turc est Réalisé”, No: 1669, Paris 2.7.1938.
- Le Populaire**, “ Un Succès Important Pour les Alliées: Le Traité d’Assistance Mutuelle Franco-Anglo-Turc a été Signé Hier à Ankara”, No:6090, 21.10.1939.
- Le Temps**, “L’Allemagne Devant Le Pact Anglo-Franco-Turc”, No: 28527, 22 Ekim 1939.

